

УДК 347. 73

12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

ЩОДО ПРИНЦИПІВ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ¹

Уткіна М. С.,

аспірант кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічного права Навчально-наукового права Сумського державного університету

Стаття присвячена визначенню поняття та переліку принципів фінансової системи. На підставі проведеного наукового дослідження автор робить висновок щодо відсутності законодавчого закріплення як самих дефініцій «фінансова система», «принципи фінансової системи», так і їх чіткого переліку. Зважаючи на складність визначення переліку принципів фінансової системи, їх необхідно розглядати в контексті класифікації на принципи «системи» у найбільш загальному розумінні; принципи організації побудови фінансової системи; принципи складових елементів фінансової системи; принципи, направлені на поновлення та розвиток стабільної фінансової системи.

Ключові слова: бюджетна система, емерджентність, ланки фінансової системи, принципи фінансової системи, фінансова система.

Статья посвящена определению понятия и перечня принципов финансовой системы. На основании проведенного научного исследования автор приходит к выводу касательно отсутствия законодательного закрепления как самих дефиниций «финансовая система», «принципы финансовой системы», так и четкого их перечня. Ввиду сложности определения перечня принципов финансовой системы, их необходимо рассматривать в контексте классификации на принципы «системы» в наиболее общем виде; принципы организации

¹ Робота виконана в рамках проекту № 0116U006814 (супровідний лист № 01/15-06/3278 від 19.08.2016 р.)

строения финансовой системы; принципы составляющих элементов финансовой системы; принципы, направленные на обновление и развитие стабильной финансовой системы.

Ключевые слова: бюджетная система, эмерджентность, звено финансовой системы, принципы финансовой системы, финансовая система.

The article is devoted to the definition and list of the principles of financial system. On the basis of the conducted research author makes conclusion that there is no providing a legislative framework as for some definition “financial system”, “principles of financial system”, so its list. Taking into account complexity of the determination of the list of principles of financial system, it is necessary to review for the purpose of classification on principles of “system” in the most general essence: principles of configuration management of the financial system; principles of component elements of financial system; principles directed on reforming and development of stabilized financial system.

Key words: budget system, emergence, link of the financial system, principles of the financial system, financial system.

Постановка проблеми. Оптимально функціонуюча та ефективно діюча фінансова система є важливим показником відображення сталого економічного розвитку держави. На сучасному етапі і досі продовжується становлення національної фінансової системи в контексті реформування тієї, яка існувала в Україні до проголошення незалежності.

Неоднозначне визначення та розуміння сутності категорії «фінансова система» зумовлено безпосередньо складністю даного поняття. Так, дефініція «фінансова система» складається із двох категорій, а саме – «система» та «фінанси».

Поняття «фінансова система» не визначено на законодавчому рівні. Воно являє собою найбільш загальну системну категорію фінансового права та виражає функціональну єдність фінансових ресурсів і всіх державних органів

держави, що здійснюють фінансово-правову політику. Вищезазначені категорії «фінанси» та «система» є важливим теоретичним підґрунтям функціонування фінансової системи будь-якої держави. Окрім даних понять, не менш важливу роль у розумінні та функціонуванні фінансової системи відіграють і принципи фінансової системи. Аналіз наукових доробків стосовно визначення принципів фінансової системи дозволяє зробити висновок, що у правовій науці на сучасному етапі розвитку відсутня єдність думок вчених щодо віднесення того чи іншого принципу до системи принципів фінансової системи. Загалом, трансформація фінансової системи України вимагає дослідження принципів фінансової нашої держави. Це зумовлено тим, що наукове визначення та обґрунтування принципів, які мають складати базис у побудові фінансової системи є важливим завданням сучасної юридичної науки в цілому та фінансової науки зокрема.

Стан дослідження. Дослідженню фінансової системи в цілому присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Разом із тим, питання щодо принципів фінансової системи було досліджено недостатньо, що і зумовлює актуальність проведеного дослідження. Так, різні аспекти функціонування фінансової системи знайшли своє відображення у наукових доробках таких науковців як: Д. О. Білінський, Л. К. Воронова, С. В. Запольський, М. П. Кучерявенко, Л. Лазебник, А. С. Нестеренко, В. М. Опарін, Е. Д. Соколова, П. Юхименко. Проте, комплексного системного аналізу дослідження питання принципів фінансової системи не проводилось.

Таким чином, **метою** статті є визначення та характеристика загальних принципів фінансової системи України, що дозволяють створити модель ефективно функціонуючої фінансової системи.

Виклад основного матеріалу. Фінансова система являє собою єдину систему, що характеризується цілісністю складових її сфер і ланок, їх взаємозалежністю і взаємообумовленістю комплексу фінансових інститутів і відповідних їм правовідносин, уповноваженого суб'єкта, процедур здійснення фінансової діяльності, функціонування якого регулюється нормами права, що

встановлюють юридичні засоби формування, розподілу та організації використання публічних грошових фондів [1, с. 74]. Вона являє собою певну сукупність фінансових підсистем, елементів та компонентів, які утворюють нову інтегративну цілісність.

Функціонування будь-якої юридичної системи базується на сукупності принципів, які відіграють панівну роль усередині даної системи. Так, чіткого визначення і трактування дефініції принципів фінансової системи немає, а також не визначено їх перелік. В свою чергу, це призводить до зниження результативності функціонування фінансової системи в цілому та її складових елементів зокрема.

Перш ніж визначити поняття «принципи фінансової системи», необхідно безпосередньо надати визначення загальній дефініції «принцип». Це зумовлено тим, що вона є безпосереднім відображенням внутрішньої організації побудови фінансової системи. Юридична енциклопедія трактує дефініцію «принципи» як основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо) [2, с. 110]. Отже, робимо висновок, що принципи становлять собою певні ключові положення, що безпосередньо визначають механізм організації та функціонування відповідного явища чи процесу.

В свою чергу, під принципами фінансової системи А. С. Нестеренко пропонує розуміти сукупність суспільно визнаних настанов, фундаментальні орієнтири, дотримуючись яких можливо формувати й розвивати фінансову систему держави, у тому числі її складові [3, с. 13]. Тобто, фінансова система повинна мати «системний» характер, що впливає із самої дефініції та базуватися на певних принципах, які безпосередньо визначають вихідні засади побудови та функціонування фінансової системи.

Зважаючи на складність категорії «фінансова система», існують різні погляди науковців щодо групування та визначення переліку принципів фінансової системи.

Так, погоджуємося із тим, що принципами фінансової системи є:

- принципи «системи» у найбільш загальному розумінні;
- принципи організації побудови фінансової системи;
- принципи складових елементів фінансової системи;
- принципи, направлені на поновлення та розвиток стабільної фінансової системи.

Зважаючи на викладене, принципи фінансової системи являють собою сукупність вищезазначених категорій принципів. Тому, для того, щоб визначити перелік принципів фінансової системи, необхідно проаналізувати принципи кожної із вищезазначеної категорії.

Так, основоположними засадами, на яких повинна будуватися кожна система є:

- ємерджентність (цілісність). Під ємерджентністю необхідно розуміти таку властивість системи, яка втілює уявлення про те, що ціле має властивості, які не можуть бути виведені як наслідок із властивостей окремих частин [4, с. 96];
- інтегративність, яка становить собою таку характеристику, що відображає ступінь взаємозв'язку окремих елементів системи в процесі досягнення певних єдиних цілей;
- ієрархічність, тобто розташування складових елементів від найвищого до нижчого – певна підпорядкованість;
- динамічність, яка знаходить свій прояв при зміні певних властивостей системи, її складових елементів під впливом середовища;
- залежність від змін зовнішнього середовища, тобто здатність процесів, які відбуваються ззовні системи впливати на неї.

Якщо визначати принципи фінансової системи зважаючи на критерій організації та побудови фінансової системи, то необхідно виділяти наступні:

- єдність фінансової системи, що пояснюється тісним взаємозв'язком ланок системи за допомогою фінансових відносин, враховуючи розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів;
- принцип самостійності, що ґрунтується на положенні, що кожна ланка фінансової системи є самостійною і відрізняється від іншої, незважаючи на їх взаємозв'язок;
- принцип функціонального призначення ланок фінансової системи (або ж адміністративно-територіальний принцип). Так, О. П. Кириленко зазначає, що даний принцип знаходить своє відображення у тому, що в кожній із ланок вирішуються свої завдання специфічними для кожної із них методами, існують окремі апарати управління і т. д. [5, с. 19].

Фінансова система держави являє собою певну сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних фінансових інститутів. Принципи складових елементів фінансової системи необхідно виокремлювати зважаючи на те, що відносимо до ланок фінансової системи. Зокрема, ними є: бюджетна система, кредитна система, обов'язкове державне страхування та фінанси підприємств. З урахуванням даних ланок, будемо визначати принципи, які притаманні в цілому ланкам фінансової системи та кожній із них зокрема.

Так, базовою категорією фінансової системи є бюджетна система. Саме тому, важливо визначити принципи бюджетної системи для можливого подальшого закріплення їх як принципів фінансової системи. На відміну від фінансової системи, поняття та принципи бюджетної системи закріплені та чітко визначені на законодавчому рівні. Відповідно до п. 5 ст. 2 Бюджетного кодексу України являє собою сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права [6].

Принципи бюджетної системи України закріплені та охарактеризовані у статті 7 Бюджетного кодексу України. Так, до них відносяться:

- принцип єдності бюджетної системи України.
- принцип збалансованості;

- принцип самостійності;
- принцип повноти;
- принцип обґрунтованості;
- принцип ефективності та результативності;
- принцип субсидіарності;
- принцип цільового використання бюджетних коштів;
- принцип справедливості і неупередженості;
- принцип публічності та прозорості [6].

Основним завданням закріплення принципів бюджетної системи, як зазначено у Науково-практичному коментарі до Бюджетного кодексу України, на законодавчому рівні є створення та побудова такої бюджетної системи, яка за оптимального використання фінансових ресурсів держави відображає державний устрій України в поєднанні із самостійністю місцевих бюджетів, тобто принципи відображають вимоги, які висуваються до організації та устрою бюджетної системи [7].

Аналізуючи зміст даних принципів, можемо зробити висновок з приводу того, що їх можна класифікувати на дві групи: принципи, що поширюють свою дію виключно на бюджетну систему України та принципи, що є загальними для всієї публічної фінансової системи України.

В. М. Опарін акцентує увагу на тому, що для функціонування бюджетної системи є непридатними принципи збалансованості та єдності бюджетної системи. Це зумовлено тим, що бюджету притаманна збалансованість, а тому, незбалансованого бюджету не може бути. Щодо принципу єдності, то він може базуватися тільки на жорсткому централізованому керівництві, тому більш ефективною і раціональною є бюджетна система, побудована на засадах автономності кожного бюджету [8, с. 196].

Так, до принципів, що є загальними для всієї фінансової системи відносимо принципи: справедливості й неупередженості; публічності та прозорості; ефективності та результативності.

Необхідно наголосити на тому, що принцип справедливості та неупередженості також знайшов своє закріплення не лише у Бюджетному кодексі, а й в Конституції України. Відповідно до статті 95 Конституції України, бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами [9]. Таким чином, в Україні на законодавчому рівні врегульовано питання щодо рівного доступу усіх громадян до бюджетних послуг та соціальних гарантій.

Принцип публічності та прозорості зобов'язує органи влади оприлюднювати бюджет і хід бюджетного процесу, звіти про виконання державного та місцевих бюджетів у встановлені Бюджетним кодексом строки.

Принцип ефективності та результативності, в свою чергу, передбачає, що при складанні та виконанні бюджетів учасники бюджетного процесу мають виходити із необхідності досягнення запланованих цілей при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів [7].

Щодо останньої групи принципів, направлених на поновлення та розвиток стабільної фінансової системи, вважаємо за необхідне звернутися до Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року. Так, її головною метою є створення фінансової системи, що здатна забезпечувати економічний розвиток за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно із стандартами Європейського Союзу. В основу даної програми було покладено базові принципи:

- європейська інтеграція;
- збалансованість економічних інтересів, через формування ринкового конкурентоспроможного середовища;
- незалежність та ефективність роботи регуляторів, здійснення нагляду на основі оцінки ризиків;

- прозорість та високі стандарти розкриття інформації учасниками фінансового сектору та регуляторами;
- відповідальність та довіра між учасниками фінансового сектору та регуляторами;
- цілісність фінансової системи, всебічний захист прав кредиторів, споживачів та інвесторів [10].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, робимо висновок, що не лише визначення дефініції «фінансова система» не знайшло свого закріплення на законодавчому рівні, але й немає чіткого трактування поняття принципів фінансової системи також, а також не визначено їх перелік. Так, ми робимо висновок, що виділення основоположних засад функціонування фінансової системи можливе шляхом виділення та аналізу принципів, які згруповані відносно «системи» у загальному розумінні; щодо побудови фінансової системи; складових елементів фінансової системи та спрямованих на поновлення та розвиток стабільної фінансової системи. Враховуючи вищезазначені принципи, за доцільне вважаємо виокремити загальні принципи фінансової системи.

До них слід відносити принцип:

- цілісності (емерджентності);
- ієрархічності;
- самостійності;
- функціонального призначення ланок фінансової системи (або ж адміністративно-територіальний принцип);
- динамічності;
- стійкості;
- стабільності;
- фінансової безпеки держави;
- публічності та прозорості;
- справедливості й неупередженості;
- ефективності та результативності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нестеренко А. С. Визначення «фінансової системи» та її структурний склад / А. С. Нестеренко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2013. - № 6-3. Том 1. – С. 72-75.
2. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т 5 / під ред. Ю. С. Шемшученко. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. – 736 с.
3. Нестеренко А. С. Фінансова система України : правова характеристика та законодавче регулювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А. С. Нестеренко. – Одеса, 2014. – 38 с.
4. Геселева Н. В. Емерджентні властивості системи / Н. В. Геселева. Н. М. Заріцька // Бізнесінформ. – 2013. - № 7. – С. 93-97.
5. Кириленко О. П. Фінанси : навч. посіб. / О. П. Кириленко. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Т. : Економічна думка, 1998. – 384 с.
6. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08. 07. 2010 р. № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50-51. ст. 572.
7. Науково-практичний коментар до Бюджетного кодексу України / Антипов В. І. та ін. ; за заг. ред. Ф. О. Ярошенка. - К. : УДУФМТ : Зовнішня торгівля, 2010. - 591 с.
8. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія / В. М. Опарін. – К. : КНЕУ, 2005. – 240 с.
9. Конституція України : Закон України від 28. 06. 1996 р. № 254к/96-ВР. – 1996. – № 30. – ст. 141.
10. Комплексна Програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс] : Постанова Правління Національного банку України від 18. 06. 2015 року № 391. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>.

Уткіна М.С. Щодо принципів фінансової системи України / М. С. Уткіна
// Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія
Право. – Випуск 41. Том 2. – С. 72-75.